

CITATION: 1. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi Bildiriler Kitabı, 9-11 Nisan 2018, İstanbul-TÜRKİYE

ISBN: 978-605-2132-20-3

DOI: 10.21733/ibad.419508

İRONİ VE METAFOR KAVRAMLARI ÜZERİNDEN SARSILAN İMGE OLARAK SANAT YAPITINA BAKIŞ

Özlem TEKDEMİR DÖKEROĞLU¹

Özet

Yazınsal ve görsel bağlamda sanatçıların zihnini çokça meşgul eden kavramlardan olan ironi, tarih boyunca gerçekleri dile getirmek için kullanılmış sivri uçlu bir sopaya benzetilebilir. Oxford'un tarihsel sözlüğü, sözcüğün İngilizce'de bilinen ilk kaydının (1502) Sokrates'in kullandığı retorik tekniğini anlattığını, fakat on yedinci yüzyılın ortasından itibaren (1649) mecaz anlamla "olayların beklentilerle alay edencesine çelişkili sonucu" anlamını taşımaya başladığını kaydeder. Metaforlar tıpkı ironi gibi yaşamı kavramak için kullandığımız özgün yollardandır. Dünyayla ilişkisi, sınırları, doğası, kavrayışı ve algılayışı her zaman tartışılan sanat dediğimiz çok katmanlı yapının ortaya çıkmasında, metaforik algıların rolü kuşkusuz büyüktür. İmgeyse duyu organlarının dıştan algıladığı bir nesnenin bilince yansıyan benzeri, görüntüsü olarak tanımlanır. Zihnimizin içindeki karmaşık imge dünyası postmodernizmle yapıbozuma uğrarken, sanatın neliğine yönelik düşünceler derinden bir sarsıntıya uğramıştır. İroni ve metafor, sanat yapıtını oluşturan imge evrenindeki yerleşik görüntülerin bu yeni kurgusunda önemli bir paya sahiptir. Bir izleyici, okuyucu veya katılımcı gördüğü ya da okuduğu şeyin, yüzeysel anlamıyla, derin anlamı arasındaki farkı algıladığı zaman hem metafor hem de ironi hedefine ulaşmış denilebilir.

Anahtar Kelimeler: İroni, metafor, imge, sarsılan imge, sanat yapıtı

210

A VIEW OF ARTS AS AN IMAGE SHAKEN BY THE CONCEPTS OF IRONY AND METAPHORS

Abstract

The irony that engages the minds of the artists from the perspective of the literary and visual contexts can be expressed as similar to a pointed stick used to express facts throughout history. Oxford's historical dictionary, the first known record in English of the word (1502), tells of the rhetorical technique used by Socrates, but also states that since the middle of the seventeenth century (1649) the metaphor literally means "the events are contradictory to the mockery." Metaphors are the original ways we use to understand life, just like irony. The role of metaphorical perceptions is undoubtedly great in the emergence of multi-layered art, relation to the world, its boundaries, its nature, and its conception. The image is defined as a reflection in the consciousness of an object that sensory organs perceive from the outside. While the complex world of images within our minds is being destroyed with postmodernism, the thoughts of the artistic nuances are deeply shaken. Irony and metaphor have an important share in this new fiction of the built-in images in the universe of images that make up the artwork. It can be said that when a viewer, a reader or a participant perceives the difference between deep meaning and superficial meaning of what he sees or reads, both metaphors and irony goals meet their goals.

Keywords: Irony, metaphor, image, shaken image, artwork

¹Sorumlu yazar/Corresponding author: KTO Karatay Üniversitesi, Türkiye, oztekdemir@gmail.com,

ORCID ID: 0000-0002-2602-1059

GİRİŞ : İRONİ VE METAFOR ANLAMI NASIL DÖNÜŞTÜRÜR

"İroninin en yakın akrabası, söylenmemiş olan şeyleri, yüzeye ait ve yalnızca laf itibarıyla kabul edilemeyecek şeylerden çıkarmayı gerektiren metafor kavramıdır" (Cogito, 2008, s.98). Sanatın da bir tür metafor yaratma aracı olduğu söylenebilirse, sanatla ilgili herşeyin yolunun metafor olgusundan geçtiği sonucuna varılabilir.

Anlamla ilgili bir kavram olan ve dilimize İngilizce yazılışı olan "metaphor" sözcüğüne çok benzer şekilde yerleşmiş olan ve türkçe okunuşuyla aynı şekilde telafuz edilen "metafor", genellikle, istihare veya eğretileme sözcükleriyle açıklanmaya çalışılır. Ancak "benzetme" olarak kolayca tanımlanabilmesi, içeriğine haksızlık olacaktır. Lakof ve Johnson'un birlikte yazdıkları "Metaforlar" isimli kitabın çevirmen önsözünde, metaforun, çoğu kez mecaz veya eğretilemeyle karıştırıldığı ve konusu, bir anlamı ödünç alma veya kelimenin anlamını geçici olarak başka bir kelime yerine kullanma, bir sözün gerçek anlamını kaldırarak benzerliği olan bir diğer anlamı iğreti olarak verme gibi içerikleri olan bu kavramlarla ilgisi olmadığı, metaforun özellikle bir düşünce ve anlam sorunu olduğu vurgulanır. Burada söz konusu olan geçici bir anlamdan çok kalıcı köklü yeni bir anlamdır. Metafor gerçeği dile getirmek amacıyla kullanılır ve pek çok metaforik ifade, biz onların metaforik olduğunu fark etmesek de, dilde kalıcıdır. Lakof ve Johnson'a göre (2010)

"Grekçe 'metaphora'dan gelen metafor kelimesi, meta: öte ve pherein: taşımak, yüklemek kelimelerinden gelir ve bir yerden başka bir yere götürmek' anlamındadır. ...Borges bu tanıma bakarak, metaforun da bir metafor olduğunu söyler" (s16)

Ortega Gasset'e göre metafor; "muhtemelen insanoğlunun en verimli imkanlarından biridir. Onun etkisi büyüye yakındır, dahası o tanrının yaratırken varlıklarından birinin içinde unuttuğu yaratıcı bir güç gibidir" (Gasset'ten aktaran Lakof- Johnson Lakof-Johnson, 2010, s.12). Metafor sözcüğü genellikle linguistik bilimlerle ilişkilendirilse de, aslında sadece dilin sanatsal ve estetik kaygılarıyla ilişkili olmaktan öte anlamlar içerir. Lakof ve Johnson'ın metaforla ilgili yerleşmiş kalıplara karşın yeniden şekillendirdikleri görüşlerine göre;

-Metafor kelimelerin değil, kavramların niteliğidir.

-Metaforun fonksiyonu salt sanatsal ve estetik kaygılar değil, belirli kavramları daha iyi anlamaktır.

-Metafor çoğunlukla benzerliğe dayanmaz.

-Metafor özel bir yeteneği olmayan sıradan insanlarca gündelik hayatta büyük zihin faaliyetleri gerektirmeksizin kullanılır.

-Metafor linguistik bir süs, gereksiz bir dekor değil, insani düşüncenin ve akıl yürütmenin ayrılmaz bir unsurudur.

Bu bakış açısından, metafor basitçe bir kelime veya linguistik ifadeler sorunu değil, daha çok kavramlar ve bir şeyi başka bir şeye göre düşünme sorunudur. Metafor doğası gereği kavramsaldır ve hem gündelik dilde hem de düşüncede yaygındır. Metafor hakkındaki kemikleşmiş görüşlerin aksine, bu yeni yaklaşımda metafor sırf yaratıcı edebi muhayyilelerin kullanıldığı bir araç olmaktan çıkıp, o olmaksızın ne şairin ne filozofun ne bilim adamının ne sanatçının ne de sıradan insanların düşünemeyeceği ve yaşayamayacağı değerli bir kognitif sihir haline gelir. (s14)

Bir kavramı yerine bir şey koyarak yeni bir anlama dönüştüren metafor ve sivri dilli ironi birlikte çalışarak 20. yüzyılın başından itibaren imgelerin yerleşmiş görüntülerini yerlerinden etmeye, imge üzerine yerleşik düşünceleri sarsmaya başlar.

SANAT YAPITLARI ÜZERİNDEN SARSILAN İMGEYE BAKIŞ

Marcel Duchamp'ın 1917'de hazır nesne kavramını ortaya atması, Dada'nın hiçlik ve sanatın ölümü üzerine yazdığı manifestoyla birlikte imgeler yerlerinden oynamış, sanat yapıtı denilen olgu ve ona olan bakış kökten değişmiştir. Elbette bu deprem yıkıntılardan yeni bir imge anlayışı ve sanat yapıtı doğmuştur.

Resim 1: Marchel Duchamp, Çeşme. 1917

Duchamp'ın çeşmesi hazır bir nesneyi gerçekliğinden koparıp yeni bir bağlamla buluşturma fikriyle sanatta yeni bir gerçeklik anlayışının doğmasına kaynaklık eder. Sanat eleştirmeni Roberta Smith bunu şöyle özetler; "Duchamp yaratıcı edimi fevkalade iptidai bir seviyeye, tekil, entellektüel ve çoğu zaman gelişigüzel olan, her nesneyi veya etkinliği 'sanat' olarak adlandırma kararına indirgedi." Göreceğimiz gibi, Duchamp'ın seçimi rastgele değildi, ama Smith'in tasviri Duchamp'ın eserinin yol açtığı çok daha geniş bir şoka işaret ediyor: Eğer bu sanatsa, o hâlde her şey sanat olabilir." (çeviren, Öner Selin, <https://vesaire.org/hem-sanat-hem-degil-cesme>)

Sanat yapıtının taşıdığı "görsel estetik" olgusundan, felsefi bir yaklaşıma doğru kayan sanat düşünüşü, bu yeni metafor yaratma yöntemiyle tanıştıktan sonra artık nesneye yüklenen anlam sarsıntısından bahsetmek mümkündür. Çeşme, kendisinden sonra gelen süreçte, nesnelere sıradan kullanımlarının dışında bir anlam ifade ederek yeni bir güç kazanabildiği bir ortam doğması için gerekli zemini hazırlar.

1929 tarihli "İmgelerin ihaneti" adlı işinde René Margritte imge dünyamızı ve dilin bunun üzerindeki otoritesini sorgulamaya açar. Gerçek olan ve görünen arasındaki fark nedir? İmgelerle ortaya koyulan bu metaforu nasıl okumalıyız? Dil ve görüntü arasında nasıl bir otoriter rekabet vardır? gibi sorular sorarken, görünen ve görünmeyen bağlamlar yaratma üzerine yeni düşünceler için yeni bir alan yaratır.

Resim 2: René Magritte, İmgelerin İhaneti, 1929

"Ferdinand de Saussure'un, imin (gösterge) keyfilliğini, yani, imleyen (gösteren) sözcük ile imlenen (gösterilen), (belirtilen nesne yada kavram) arasında raslantısal, uzlaşımsal ve tarihsel nitelikte bir bağ olduğu görüşünü benimser. Saussure'cü dilbilimde sözcükler, şeylerin kendilerine "gönderim"de bulunmazlar. Sözcüklerin, bütün bir sistem olan dilin içindeki noktalar olarak anlamları vardır. Örneğin "köpek" sözcüğü gerçek hayvan olarak köpeğe bağlı değildir; ondan doğal olarak kaynaklanmaz ve bu hayvanın özüne veya varlığına bütünsel bir şekilde katkıda bulunmaz. Ama köpek sözcüğü ancak, kedi,ayı, samur vb. fikrinden farklı olması bakımından sözdizimsel bir anlam taşır. Yine bu sözcük ancak, bir ad olması bakımından, "havlamak" ya da "kürkü" gibi sözcüklerden farklı olması bakımından sözdizimsel bir anlam taşır ve dolayısıyla bir önermede onların yerini almaz." (Foucault, 2008, s.10-11).

Gerçeğin temsil olanakları konusunda fikirlerini ortaya koyan Magritte pipo görüntüsü veya imgenin temsili üzerinden yeni ve felsefi bir sorgulamaya girişir. Kelimeler ve görüntüleri arasındaki ilişkiyi sorgular, bu düşünce üzerinden ezberlenen görüntülerden oluşan imge dünyasını sarsıntıya uğratar.

Zamansız ve işlevsiz bir obje yaratarak, algı dünyamızın sınırlarını zorlayan bir diğer çalışma Meret Oppenheim'in Object adlı çalışmasıdır.

Resim 3: Meret Oppenheim Fur, "Object" 1936

Burada sıradan, günlük kullanım objesinin kürkle kaplanarak anlamının sarsılması, artık başka bir düşünceye kaynaklık eden bir ifade biçimine dönüşmesi söz konusudur. Objenin imgesel bütünlüğünü korurken, işlevselliğini kaybetmesi ve anlamının dönüşmesi üzerine önemli bir yapıt niteliğinde olan bu obje, sarsılan imge üzerine önemli örneklerden biridir. Oppenheim bu işinde kodlanmış ve ezberlenmiş bir imgeyi kullanım alanı dışında bambaşka bir evrenin parçası haline getirirken, Duchamp'ın Çeşme'sine paralel bir düşünce anlayışıyla sanat objesi adı altında yeni bir nesne tanımlaması getirir. Burada fark, Çeşme'de imza dışında bir müdahale olmamasıdır. Dali'nin Istakoz Telefon'una yakın duran bir anlayışla yapılan bu işlevsiz obje imge dünyamızda yeni sarsıntılar yaratma görevini başarıyla yerine getirmiştir.

Resim 4: Salvador Dali, Istakoz Telefon, 1936

Joseph Kosuth imge ve dil arasında kurduğu plastik bağ ile nesnenin kendisinin ve görüntü temsilinin, sözcük anlamıyla bağı üzeinden bir sorgulama getirir sanat yapıtına. İmgenin anlamı üzerine, görsel algıdan dile, dilden kavrama uzanan zihinsel süreçlerin ardındaki dinamikleri irdeleyen sanatçı, sanatın doğasını sorguladığı yapıtlarıyla izleyiciyi felsefi bir sürece ortak eder. Kosuth'un işleri tüm kavramsal sanat yapıtları gibi sadece izkenmek için değildir. Yapıtla bağ kurmak, anlam ve analiz çözümlenmeleri yapmak, düşünceler yaratmak ve imgenin anlamını sökmek üzerinedir.

"Bir sandalye üç sandalye" işinde Kosuth bir ahşap sandalyenin kendisini, gerçek bıyutta fotoğrafını ve sözlük anlamını yanyana sergileyerek, yapıtın değil, bütünü oluşturduğu düşünceyi vurgular. Sanatçı bu düşüncesini lamba, tabure, gibi farklı nesnelere de gerçekleştirir. Böylece Kosuth nesnenin estetik değerini dışlayarak onun aracı olduğu kavramsal bir bütünü ortaya koyar.

"Kosuth'a göre sanatçının önündeki zorlu görev, sanatın doğasıyla dilini keşfetmek ve tanımlamaktır. Bu nedenle manifesto ayarındaki "Felsefeden Sonra Sanat "adlı makalesinde sanatı doğuran şey sanattır, sanatın tanımı da sanattır diye yazar" (Dampsey,2007, s.240).

Resim 5: Joseph Kosuth, Bir ve Üç Sandalye, 1965.

Günümüz popüler sanatçılarından Ai Wei Wei, 2010 yılında Londara Tate Modern'de ilk olarak sergilediği Sunflowers Seeds adlı işinde 100 milyon, tamamı elde yapılmış porselen ayçekirdeği kullanarak, hem geleneksel üretime ve çin mitolojisine göndermede bulunur hem de ülkenin insan gücüne dayalı ekonomik sisteminin dayattığı baskıcı çalışma ve üretim koşullarına, yarattığı metafor üzerinden ironik bir bakış atar. Böylece nesne anlam açısından yapıbozuma uğrarken, ayçekirdeği artık bir başka düşüncenin nesnesi olur.

Resim 6: Ai Wei Wei, Sunflowers Seeds, 2010

SONUÇ

"Yorumcular sıklıkla "Çeşme"nin kavramsal sanat üzerindeki etkisine dikkat çekerler, Robert Hughes'un deyimiyle bu en "saldırgan" hazır-eser (ready-made) elbette dayanıklı bir miras bıraktı. 2004'te yüzlerce sanat uzmanı tarafından 20. yüzyılın en önemli eseri olarak gösterildi. **Andy Warhol**'dan **Joseph Beuys**'a ve **Tracey Emin**'e bu pisuar sanatçılara geleneksel sanat eserini yeniden ele almaları için ilham verdi. Tablolar ve heykeller yerine, sanat birdenbire Brillo kutuları, dağınık bir yatak veya bir limonun içine yerleştirilmiş bir ampul olmuştı: Sıradan nesnelere, bazıları hazır olup kendi bağlamlarından koparılıp sergilenmek üzere sanat galerilerine yerleştiriliyordu"(çeviren; Öner Selin, <https://vesaire.org/hem-sanat-hem-degil-cesme>). Zihnimizin içindeki karmaşık imge dünyası postmodernizmle yapıbozuma uğrarken, sanatın nelğine yönelik düşünceler derinden bir sarsıntıya uğramıştır. İroni ve metafor, sanat yapıtını oluşturan imge evrenindeki yerleşik görüntülerin bu yeni kurgusunda önemli bir paya sahiptir. Bir izleyici, okuyucu veya katılımcı gördüğü ya da okuduğu şeyin, yüzeysel anlamıyla, derin anlamı arasındaki farkı algıladığı zaman hem metafor hem de ironi hedefine ulaşmış denilebilir.

KAYNAKÇA

- DAMPSEY A. (2007). *Modern Çağda Sanat*. İstanbul: Akbank Kültür Sanat Yayınları
- KUSPİT D. (2006). *Sanatın Sonu*. İstanbul: Metis Yayınları
- COGİTO, Üç aylık Düşünce Dergisi. (Kış 2008). *İroni*, Sayı:57, İstanbul: Yapı Kredi.
- Foucault Michel, (2008). *Bu Bir Pipo Değildir*. İstanbul: Yapı Kredi
- Lakof, George, Johnson, Mark (2010). *Metaforlar, Hayat Anlam ve Dil*, İstanbul: Paradigma.
- <https://aeon.co/essays/how-can-duchamp-s-fountain-be-both-art-and-not-art>
- <https://vesaire.org/hem-sanat-hem-degil-cesme/>